

ASYA VE AFRİKA'DA OLUŞAN BÖLGESEL BÜTÜNLEŞME HAREKETLERİNİN GUNNAR MYRDAL ENTEGRASYON TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

**YILMAZ, Ragıp-TEKELİ, Osman Nuri-YILMAZ, Sinan
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ**

ÖZET

Bu çalışmada Nobel ödüllü kalkınma iktisatçısı Gunnar Myrdal'ın entegrasyon teorisinden yola çıkılarak Asya ve Afrika Kıtası'nda meydana gelen entegrasyon hareketleri incelenecektir. Myrdal'a göre gerek dünya ekonomisine gerekse de bölgesel bir entegrasyona dâhil olacak ülkelerin ilk olarak kendi ülkelerindeki bütünleşmeyi tamamlamaları gerekmektedir. Kendi iç bütünleşmelerini tamamlayan ülkeler, demokratik bir yapı kurduklarında uluslararası arenada yer aldıkları entegrasyonun haklarını savunmada pazarlık ederken avantajlı duruma geleceklerdir. Diğer taraftan entegrasyona giden ülkeler için dış ticaret, göç ve istihdam gibi ekonomik olgular entegrasyona girmenin sebebi değil sonucudur. Çünkü entegrasyon içerisinde yer alan ülkeler, ekonomik faydaları, entegrasyona girmeden önce değil bölgesel entegrasyonun oluşmasından sonra elde ederler. Bunlara ek olarak ekonomik entegrasyondan fayda elde edilmesinde ekonomik etkenler yanında entegrasyon içerisindeki ülkelerin sosyo-kültürel yapı benzerlikleri de etkili olmaktadır.

Myrdal'ın teorisinde belirttiği bu olgulara bağlı olarak Asya Kıtası'nda kurulan ASEAN ve Afrika Kıtası'nda kurulan COMESA incelenecektir. Her iki entegrasyonun ekonomik yapıları karşılaştırılarak, üye ülkelerin entegrasyondan sonra ne gibi kazançlar elde ettikleri ve kayıplara uğradıkları belirlenecektir. ASEAN ve COMESA üyesi ülkelerin sahip oldukları ekonomik kaynakları inceleyerek, tamamlayıcı veya ikameci yönden hangisine sahip oldukları ortaya konulacaktır. Ayrıca her iki entegrasyon hareketinin küreselleşme ile uyumlu olup olmadığı araştırılarak; bölgeselleşmenin küreselleşmeyi hızlandırdığı mı yoksa küreselleşmeyi engelleyici bir yapı mı gösterdiği tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Gunnar Myrdal, ASEAN, COMESA, Asya, Africa.

ABSTRACT

In this study, economic integrations in Asia and Africa are analysed according to Nobel Price winner Gunnar Myrdal's integration theory. According to Myrdal, countries, desire to join both world economy and regional integrations, initially need to carry out national solidarity. When these countries have become more democratic, in the international arena they will negotiate on better terms of their regional integration interests in the world. Since, countries in the integration, acquire economic benefits after joining to integration,

economic facts such as foreign trade, migration and employment are not reasons of integration; they are the result of integration. Besides economic facts, socio-cultural structures affect the benefits of economic integration.

Regarding to these concepts which analysed in Myrdal theory, we study ASEAN established in Asia Continental and COMESA established in Africa Continental. In order to display benefits and losses of integration in ASEAN and COMESA, their economic structures will be compared. Furthermore, the effects of both these two integrations on harmonization to globalization will be examined.

Key Words: Gunnar Myrdal, ASEAN, COMESA, Asia, Africa.

GİRİŞ

Dünya ekonomisi Sanayi Devrimi'nden günümüze teknolojik gelişmelerde meydana gelen hızlı ilerlemenin, ülkeler arasında eşit bir şekilde olmasa da sürekli bir ekonomik gelişmenin ve bunlara bağlı olarak oluşan bir küreselleşmenin tarihi olmuştur (Hobsbawn, 2003; 114). *“Devletler arasındaki ilişkilerde, iletişimde, mal ve hizmet üretiminde, parasal kaynaklarda, teknoloji ve askeri risklerde”* artan küreselleşme, bugüne kadar alışla gelen yöntemlerle sorunların çözümünü zorlaştırmaktadır. (Habermars, 2005; 15). Sorunlara çözüm bulunmasında teknolojik *“kitle iletişim araçları gibi doğal diller”* veya *“para ve hukuk gibi özel mevzuatlar”* kullanılmaktadır (Habermars, 2005; 29). Fernand Braudel tarafından ifade edildiği gibi *“paralar dildirler, diyaloğa çağırmakta, diyolağa izin vermektedirler.”* (Braudel, 1993; 386).

Küreselleşme devam ederken 1970'lerden başlayarak dünya ekonomisinde görülen istikrarsızlık bölgeselleşme veya kutuplaşma eğiliminin hızlanmasına neden olmuştur. Küreselleşme içerisinde rekabet güçlerini arttırmak isteyen ülkeler bölgesel bloklar oluşturarak ve bölge içerisinde ortak siyasi, hukuki ve sosyal sistemler kurarak ortak bir pazar oluşturmaya çabalamaktadırlar (Karluk, 2002; 217). 2005 yılı itibarıyla 312 bölgesel ticaret anlaşması Dünya Ticaret Örgütüne bildirilmiştir (Pomfret, 2007; 923). Ülkeler arasında oluşturulan bölgesel ekonomik işbirlikleri uluslararası ekonomik dayanışmanın düzeyinin artmasına da yardımcı olmaktadır. Ülkelerin bölge içerisinde ekonomik entegrasyona gitmelerinin ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasından ortak para sahalarının oluşturulmasına kadar çeşitli yönleri vardır (Estiphanos, 2000; 2).

Ekonomik entegrasyona giren ülkeler, kendi aralarında mal ve faktörlerin serbest dolaşımına engel olan ekonomik ve siyasi politikaları sona erdirerek ülkelerin birbirinden farklı olan ekonomik yapılarını tek bir yapı haline getirmektedir. Diğer bir deyişle bu ülkeler, bir araya gelerek büyük pazar avantajlarından yararlanmaya çalışmaktadırlar (Ertürk, 1998; 168). Dünya üzerinde entegrasyon hareketleri son dönemde ivme kazanırken gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında entegrasyona girme nedenleri arasında farklar bulunmaktadır. Gelişmiş ülkeler, piyasalarını rakiplerine karşı koruyarak

refah seviyelerini korumaya çalışırken, gelişmekte olan ülkeler kendilerine benzer ülkeler ile entegrasyona giderek sahip oldukları imkanları birleştirmek yoluyla diğer ülkelerle rekabet edebilmeyi amaçlarlar. Böylece gelişmekte olan ülkeler iç pazarın genişlemesiyle sanayilerini daha etkin bir üretim yapısına kavuşturarak uluslararası rekabette pazarlık gücü elde edeceklerdir (Ertürk, 1998; 169-170)

Klasik entegrasyon teorileri ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilere ağırlık vererek entegrasyonun başarılı olup olmadığını ölçmektedir. Gümrük Birliği teorisine göre birliğe giren ülkelerin birlik içerisinde yapacakları ticarete engellerin ortadan kaldırılmasını, üye olmayan ülkelere ise ortak engellerin konması gerekir (Bayraktutan, 2004; 48). Ekonomik entegrasyon karşılaştırmalı üstünlüklere bağlı olarak uzmanlaşmayı arttırmakta, entegrasyon içerisinde yer alan her bir ülkenin refah düzeyini yükseltmekte ve faktör fiyatlarının eşitlenmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla ülkelerin gelişme düzeyi bakımından birbirine yakınsayacakları varsayılmaktadır (Krieger-Boden, 2002; 5). Klasik gümrük birliği teorisinden farklı olarak ekonomik bütünleşmede birlik içerisinde uygulanacak bu politikaların yanında faktör hareketleri önündeki engellerin azaltılmasını ve üye ülkeler arasındaki makro ekonomik politikaların uyumlaştırılması ilkelerini de kapsar. Bütünleşme sürecinin sonunda küçük ulusal ekonomilerden daha geniş bütünleşmiş ekonomiler ortaya çıkması nedeniyle serbest uluslararası faktör hareketleri dünya düzeyinde gerçekleşmeye başladığında ülkelerin bağımsız politikalar uygulaması zorlaşacaktır (Bayraktutan, 2004; 49).

1980'lerde ortaya çıkan yeni ekonomik coğrafya (NEG) teorisi entegrasyon sürecinde oluşan riskler ve fırsatlara yeni bir bakış açısı getirmektedir. Yeni ekonomik coğrafyacılar faktör hareketliliği üzerinde ve bölgelerin sahip oldukları doğal kaynaklar üzerinde durmaktadırlar. Üretim faktörleri ülkeler arasında hareket ederken gidecekleri ülkeyi seçerken merkezci ve merkezkaç güçlerin ortaya çıkmasına göre ve servetin toplandığı yere göre hareket ederler. Merkezci güçler, teknolojide ölçüğe göre artan getiri, sanayinin yerleştiği yerler, şehirleşen ekonomiler yanında yurt içi piyasa ve fiyat endeksinin etkilediği faktör gelirlerini artıran güçlerdir. Merkezkaç güçler ise; faktör gelirleri üzerinde baskı oluşturan sabit faktörlerin kıt olması, maliyet artışı ve rekabet etkilerinden meydana gelmektedir (Krieger-Boden, 2002; 5-6).

Dünya ekonomisinde 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ekonomik atılımdan en büyük payı refah düzeyi çok yüksek olan Batı ülkeleri aldılar. Bu ülkelerin refah düzeylerinin artmasındaki en büyük etkenler dünya piyasalarının açılması ve teknolojik ilerlemelerdi. Bu dönemde meydana gelen en çarpıcı değişim sömürge olmaktan kurtulup bağımsızlıklarını kazanan Doğu Asya ülkelerinde görülmüştü. Önceleri savaş, yolsuzluk ve siyasi istikrarsızlıkların yoğun olarak yaşandığı bölgede, otoriter hükümetler ihracata dayalı sanayileşme politikalarını uygulamaya koyarak hızlı ekonomik büyümenin elde edilmesini sağlayan siyasi ve ekonomik reformları yaptılar. Ancak, bu dönemde

sadece Afrika ülkeleri zengin doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen ekonomide atılım yapamamış ve hayat standartlarında kötüye doğru gitmişlerdir (Kasper, 2007, 7-8).

Bu çalışmada sömürge olmaktan kurtulup bağımsızlığını kazanan ve hemen hemen aynı şartlara sahip olan Afrika ve Asya kıtasındaki iki entegrasyon hareketi, ASEAN ve COMESA, Myrdal'ın entegrasyon ve kalkınma teorisi bağlamında ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle her iki entegrasyon hareketinin gelişme düzeyleri ortaya konulacak, sonrasında küreselleşen iki entegrasyon hareketinin küreselleşme sürecine uyumu incelenecektir.

1. Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN)

Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN); Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland tarafından 1967 yılında kuruldu. Birlik kuruluş aşamasında ekonomik büyüme, sosyo-kültürel gelişim, barış ve güvenlik, eğitim ve yardımlaşma ile diğer uluslararası kuruluşlarla ilişkileri amaçlayan ilkeler etrafında bir araya gelmişti. ASEAN ülkeleri sömürgecilikten kurtulup bağımsızlıklarını kazandıktan sonra kendi aralarında iş birliği çalışmalarına girişmişlerdir. ASEAN oluşturulana kadar Güneydoğu Asya İş Birliği Örgütü (SEATO), Güneydoğu Asya Birliği (ASA) ve Malezya, Filipinler ve Endonezya arasında MAPHİLİNDÖ'yu kurmuşlardır (Anestis, 2005; 93-94). ASEAN ülkelerinin öncelikli amacı sosyo-ekonomik ilerlemeleri sağlayarak sosyal ve ekonomik yoksulluğu ortadan kaldırmaktır (Anestis, 2005; 96). Daha sonra entegrasyon içerisinde refahı arttıran ticaret yaratıcı etkinin rekabet avantajının elde edilebilmesi için 1992 yılında ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi (AFTA) kuruldu (Kargı ve Karayılmazlar, 2005; 389; Bowles, 1997; 220).

1980'lere kadar ASEAN'ın dört ülkesi (Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland) ithal ikamesine dayalı sanayileşmeyi benimsemiştir. ASEAN kurulduğu zaman da birlik içerisindeki dört ülke geniş bir pazara sahip olmayı ve kendi işletmelerinin oluşan pazar büyüklüğünden avantaj sağlamasını amaçlamışlardır. Ancak her bir ülkenin kendi çıkarını düşünmesi iş birliği ve pazarın paylaşılması için gerekli uyumun sağlanamamasına neden olmuştur. 1980'lerde oluşan borç krizi, Kuzey-Güney arasındaki sermaye transferinin sona ermesi, ABD'de uygulanmaya başlayan korumacı politikalar ASEAN ülkelerinin ihracata dayalı sanayileşmeye yönelmesine neden olmuştur. Diğer taraftan oluşan bu konjonktür nedeniyle meydana gelen politika değişimi birlik içerisindeki ülkelere yabancı sermayenin hızla girmesine neden olmuştur (Bowles, 1997; 221-222).

ASEAN ekonomik amaçlı oluşturulan bir birlik olmadığından 1997 yılında meydana gelen Asya Krizi'nde birlik içerisindeki ülkelerin krizi atlattıkları için ihtiyaç duyduğu finansal kaynaklar sağlanamamıştır (He, 2006; 203). Böylece Asya Krizi bölgesel ilişkilerin güçlendirilerek sürdürülmesi ve meydana gelecek dışsal şoklardan zarar görmemek için bölge içi ticaretin artırılması gerektiğini birlik içerisindeki ülkelere göstermiştir (elliott ve ikemoto; 2004, 5). ASEAN

ülkeleri ve Çin dünyadaki en büyük serbest ticaret anlaşması olan ticaret anlaşmasını on yıllığına imzaladılar. Yapılan anlaşma neticesinde iki milyar insanın yaşadığı bölgede, 2 trilyon dolar büyüklüğünde GSYİH ve karşılıklı ticaretten 1.23 trilyon dolar gelir elde edilmesi beklenmekteydi. Çin ile iş birliğine giren ASEAN'ın en büyük beklentisi üçüncü ülkelere karşı Çin gibi rekabetçi bir ortak kazanmak ve bölgeye gelecek doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından yararlanmaktı. Böylelikle Japonya ve Güney Kore'nin de içinde yer aldığı ASEAN+3 olarak adlandırılan çok taraflı ticaret anlaşması oluşturuldu (Saygılı, 2005; 2, Pomfret, 937; 2007). ASEAN ülkeleri Chiang Mai Girişimiyle "Avrupa Ortak Para Bölgesi" gibi bir bölge oluşturma kararına varmışlardır. Bölge içerisindeki her bir ülke kendi ülke paralarını orta vadede ortak bir döviz kuru sistemi ile uyumlaştırmaya çalışacaktır. Böylece gelecekte bir ASEAN para sahası oluşturulacaktır (Artus vd., 2003; 907). 2001 yılında Chiang Mai Girişimiyle AFTA'nın başlangıç aşamasında "*önce kabul et sonra müzakere*" olarak ifade edilen ilke müzakerelerin ve uygulamaların amacına uymadığı yönünde eleştirilmektedir. Ayrıca ülkelerin kendi içlerindeki şartlar fiili olarak daha müsait olduğunda birliğe yeniden katılma seçeneği vardır. "*Çok taraflı anlaşmalara katılmamayı tercih etme*" fırsatı sağlayan "*ASEAN-X*" ilkesi, siyasal olarak hassas olan çok taraflı anlaşmaların üye ve üyelerin kararsızlıklarından dolayı amacından sapmamasını sağlamaktadır (Eaton ve Stubbs, 2006; 138). Ayrıca Hint ve Pasifik Okyanusları arasında geçişi sağlayan Sunda, Mataram, Lombok ve Malakka Boğazları bölgenin sahip olduğu çok önemli deniz geçiş yollarıdır. (Davutoğlu, 255; 2001).

2. Güney ve Doğu Afrika Ortak Pazarı (COMESA)

Afrika'da oluşturulan bölgesel entegrasyonlar gelişmiş ülkeler tarafından sömürülmekten kurtulmayı, bölge içinde ticaretin yaratılması ile piyasaya girişin engellenerek sanayileşmenin ve modernleşmenin elde edilmesini amaçlamaktadır. (Khandelwal, 2004; 6, Mistry, 2000; 533). Afrika ülkeleri bölgesel sorunlarına çözüm bulmaya yönelik ortak politikaları uygulamak için bağımsızlıklarını kazandıktan sonra kıtanın siyasal birlik olması amacını güden Kasablanka Bloğu'nu ve Afrika ülkeleri arasında ekonomik iş birliğini arttırmayı amaçlayan Monrovia Grubu'nu oluşturmuşlardır (Estiphanos, 2000; 17-18). Daha sonra elli üyeye sahip Lagos Eylem Planı'nı uygulamaya çalıştılar. Ancak yapısal istikrarsızlıklar, politik çıkar çatışmaları, yanlış uygulanan ekonomi politikaları ve dünya konjonktürünün uygun olmamasından dolayı Plan'ın ilerlemesi çok yavaş oldu. Lagos Planı'nın etkisini artırarak kıtasal bir birlik oluşturabilmek için ülkeler ECOWAS, CACEU ve Tercihli Ticaret Alanı'nı (PTA) kurdular. COMESA'nın başlangıcı olan PTA ile etkili bir ortak pazar ve bütün kıta için örnek olacak bir ekonomik entegrasyon modeli oluşturulmaya çalışılmıştır. Büyük umutlarla oluşturulan PTA istenilen sonuçları vermemiştir (Estiphanos, 2000; 20-21; Musila, 2005; 119-120). 1990'lı yıllarda PTA içerisindeki ihracat ve ithalat oranları % 5-6

düzeylerindeydi. Bu oran yetmişli yılların ortasına göre, diğer bir deyişle PTA öncesi döneme göre oldukça düşüktü (Estiphanos, 2000; 25).

Güney ve Doğu Afrika Ülkeleri Tercihli Ticaret Alanı'na üye ülkeler tarafından kurulan Güney ve Doğu Afrika Ortak Pazarı (COMESA) bölge içerisinde ekonomik entegrasyon yolu ile refahı arttırmayı ve barış ve güvenliği sağlamayı amaçlamaktadır. COMESA Afrika Kıtası'ndaki ülkeler arasında sağlanacağı düşünülen Afrika Ekonomik Topluluğu için önemli bir aşama olarak kabul edilmektedir. Pazara dahil olan üye ülke sayısı 19'dir (kaya ve Kutlu, 2005; 418-419). 19 ülkenin on yedisi serbest ticaret bölgesi içerisinde yer alırken geri kalan ülkeler tercihli ticaret anlaşmalarına bağlıdırlar (Khandelwal, 2004; 8). Birlik içerisindeki ülkelerin bir kısmı hem COMESA üyesi hem de diğer bölgesel işbirlikleri içerisinde yer almaktadır. Seyşel Adaları, Mauriti, Komoros ve Madagaskar Hint Okyanusu Komisyonu içerisinde, Kenya ve Uganda Doğu Afrika Topluluğu (EAC) içerisinde, Angola, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Malavi, Seyşel Adaları, Tanzania, Zimbabve ve Zambiya Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) içerisinde yer almaktadır. (Dabee ve Reddy, 2000; 1153; Lipimile ve Gachui, 2005; 365). Entegrasyon içerisinde yer alan Burundi, Etiyopya, Kenya, Madagaskar, Malavi, Maritus, Mozambik, Ruanda, Tanzania, Uganda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Zambiya Yüksek Borçlu Fakir Ülkeler (HIPC) İnsiyatifi içerisinde yer almaktadır (Smith, 2005, 38). Kuzey, güney ve orta Afrika'daki çok farklı özelliklere sahip ve güçlü bir lider ülkesi olmayan ülkelerin bir araya gelerek oluşturduğu COMESA çok geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır ve Afrika nüfusunun yarısından fazlasına sahiptir. Birliğin en büyük Gayri Safi Yurt İçi Hasılaya sahip ülkesi Mısır'dır (Masson, 2007; 4; Akombe, 2005; 69). Diğer taraftan Mısır Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu birbirine bağlayan Hürmüz ve Aden Boğazları gibi çok stratejik deniz geçiş yollarına sahiptir (Davutoğlu, 255; 2001).

COMESA içerisindeki ülkeler daha önceden Tercihli Ticaret Alanına bağlı oldukları 2000 yılında bölge içerisindeki tarife oranlarını sıfıra indirmeyi amaçlamaktaydılar. 1993 yılında kurulan COMESA'nın öncelikli hedeflerinden birisi 2004 yılında Gümrük Birliği aşamasına gelebilmektir (Estiphanos, 2000; 9-0). 2004 yılında oluşturulan Gümrük Birliği aşamasında sermaye malları, hammaddeler, ara malları ve nihai ürünler üzerindeki tarife oranlarının sırasıyla % 0, % 5, % 15 ve % 30 olarak uygulanmaya başlanmıştır (Estiphanos, 2000; 27). COMESA'nın 2008 yılında Ortak Pazar hâline gelmesi planlanmaktadır (Lipimile ve Gachui, 2005; 364). Afrika Kıtası'ndaki diğer birleşmeler bölge içerisinde kişilerin serbest dolaşımı ile ilgili olarak kısıtlamalara sahipken; COMESA bireylerin, emeğin ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlamıştır. (Page ve Plaza, 2006; 316).

3. Ulusal Entegrasyon, Kurumsallaşma ve Ekonomik Entegrasyon Arasındaki İlişki

Myrdal'ın entegrasyon teorisi, ulusal entegrasyon, kurumsallaşma ve ekonomik entegrasyon arasındaki ilişkinin belirlenmesinde yol göstericidir. Teori üç aşamadan oluşmaktadır. Her ülke önce kendi ülkesi içerisinde ulusal bütünlüğünü sağlamalı, daha sonra bölgesel bütünlüğe ulaşmalı ve en sonunda küresel bütünlük elde edilmelidir. Ayrıca sermaye hareketliliği, göç ve ticaret ekonomik entegrasyonun oluşmasının sebepleri değil; sonucudur. (Myrdal, 1956; 2-3).

Myrdal entegrasyon terimini klasik anlamından farklı bir şekilde tanımlamaktadır. Statik denge yerine sosyal değişimi ve özellikle ulusal toplulukların kendi içlerinde ve diğer ülkelerle daha yakın iş birliği içerisinde olmalarını ifade etmektedir. Diğer taraftan Myrdal'a göre ekonomik entegrasyon Batı düşüncesinin idealleştirdiği fırsat eşitliği kavramının gerçekleştirilmesidir. Bir ekonomi bütün fırsatlarını herkese açmadıkça ve verimli hizmetler için ödenen haklarını ırksal, sosyo-kültürel farklılıklara bakmaksızın eşit hale getirmedikçe bütünleşmiş olamaz (Myrdal, 1956; 10-11). İşbirliğine dayanan bir planlama olmadan gümrük birliği ya da benzer entegrasyonlar ülkeler arasındaki uzmanlaşmayı sağlayamaz. (Myrdal, 1956; 261) Ulusal entegrasyonunu kalkınmaya yönlendirmiş olan bir ülkede, karmaşık bir toplumsal yapının, kamu yararına çalışan işletmelerin ve kalkınmanın biçimini oluşturan özel kuruluşların, ülke içerisinde bireylerin mülk sahibi olmasını ve istihdam edilmesini etkileyen ekonomi ve maliye politikalarının etkili olması için sosyal dayanışmayı içeren psikolojik bir yönünün olması gerekir. Eğer bu psikolojik yön zayıf olursa ülke bütünleşemez. Ulusal dayanışmanın ekonomik olarak en iyi test edilebildiği politika ise verginin yeniden dağıtım ilkesidir (Myrdal, 1957; 29).

Myrdal küresel entegrasyonu, toplumsal organizasyonların ve farklı ülkelerde yaşayan bireylerin fırsat eşitliği olarak görmektedir (Myrdal, 1956; 13). Myrdal'ın sahip olduğu bu düşünceyi Kant'ın "*Ebedî Barış*" düşüncesi içerisinde bulabiliriz. Kant "*Ebedî Barış*" düşüncesinde, küreselleşmenin dünya entegrasyonunu sağlayacağını savunmuştur. Ebedi Barış düşüncesine göre "*cumhuriyetler barışçı olacaklarından, dünya ticaretinin toplumsal-laştırma gücünün var oluşundan ve siyasi kamuoyunun işlevi artacağından uluslararası entegrasyonun gerçekleştirilmesiyle dünyada ebedi barış sağlanabilecektir.*" (Habermars, 2005; 76). Diğer bir deyişle sözleşmeye ve fikir birliğine dayalı, eşitlik ve adalet hedeflerini öne çıkaran küresel bir medeniyet oluşturulabilecektir (Wallerstein, 135; 1998). Tüm ülkeleri barışçıl amaç doğrultusunda karşılıklı çıkarlarını koruyarak bir araya getiren şey ticaret ruhudur. Ticaretin yaygınlaşmasıyla toplumlar arasında gittikçe artacak olan iletişim, insan ve mal trafiğiyle gelişen karşılıklı bağımlılık ebedi barışın gerçekleştirilmesini sağlayacaktır (Habermars, 2005; 77).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik entegrasyon hareketlerinin başarılı olması konusunda farklar bulunmaktadır. Batı ülkelerinde ekonomik gelişme, bu sürece sebep olan ve bu süreci etkileyen sosyal değişimlerin ekonomik gelişmelerle sıkı ilişki içerisinde olmasıyla mümkün olmuştur. Batı ülkelerinde ekonomik entegrasyon kümülatif neden sonuç ilişkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerin siyasal dayanışma ve istikrarlı bir demokrasiye ulaşmada ilk olmaları ve ulusal entegrasyonunu yıllar önce sağlamış olan Avrupa ülkelerinin çok yüksek okuma yazma oranına sahip olması rasyonel düşüncenin yerleşmesini sağlamıştır (Myrdal, 1956; 17-18).

Az gelişmiş ülkeler ise sahip oldukları değerler bakımından Avrupa ülkelerinden farklıdır. Az gelişmiş ülkelerin siyasal ve ekonomik bağımsızlıkları kurumsallaşmış değildir, toplumsal desteğe dayanan hukuk devleti ilkesine ve etkili bir demokratik yapıya sahip değillerdir, dinsel ve kültürel değerleri girişimciliği, rekabeti ve bireysel düşüncüyü meydana getirecek rasyonel temele dayanmamaktadır. Bu ülkelerin kalkınmalarında, sosyal katılımları ve diğer sınıf sorunlarını en aza indirmeleri, sosyal ve ekonomik gelişmeden elde edilen kazançların genişletilmelisin ve sosyal kesimlerin her birine bunlardan yararlanma imkanı sağlanmasına bağlıdır (Myrdal, 1956; 21). Aksi hâlde, ülke ekonomik olarak statik hâle gelir, uygulayacağı sosyal ve ekonomik politikalarda esnekliğini ve ülke içindeki sosyal ve ekonomik hareket kabiliyetini kaybeder (Myrdal, 1956; 23).

ASEAN ülkeleri bölgesel çatışmaları ortadan kaldırmak için kurulmuş olmasına rağmen halen çözülemeyen birçok iki taraflı güvenlik sorununa sahiptir. Malezya ve Endonezya arasındaki ve yine Malezya ve Filipinler arasındaki sınır sorunları devam etmektedir. Aynı zamanda Endonezya ile Malezya, Malezya ile Filipinler ve Tayland ile Burma arasında yasadışı göç çok büyük bir sorundur (He, 2006; 202). Ayrılıkçı hareketler, siyasal ve toplumsal kargaşalıktan kaynaklanan birliğe üye ülkelerin sahip olduğu güvenlik sorunları bölgesel barış ve düzenin korunmasındaki en önemli sorunlardır. Endonezya ve Malezya arasındaki “Ace sorunu”, Tayland ile Malezya arasındaki “Müslüman ayrılıkçılar sorunu” ve Endonezya’dan ayrılmak isteyen “Doğu Timor Sorunu” bölgesel barış ve istikrarın sağlanmasındaki sorunlara örnek olarak gösterilebilir (He, 2006; 203).

Ekonomik Özgürlük İndeksinde ekonomik özgürlüğe sahip ülkeler arasında ikinci sırada bulunan Singapur ekonomik özgürlüklerini ülke içerisinde sağlamış gözükmektedir. Birlik içerisindeki ülkeler ekonomik özgürlükler düzeyi bakımından çok düşük düzeylerde gözükmektedir*. **Tablo 1**'de yer alan GSYİH rakamlarına göre en yüksek GSYİH değerine sahip olan Endonezya ise ekonomik özgürlüklerin kısıtlandığı bir ülke olarak gözükmektedir. Ayrıca Endonezya bölge içerisindeki en yüksek işsizlik oranına sahiptir. Toplumsal

---

* Bilgiler <http://www.heritage.org/index/countries.cfm> adresinden alınmıştır.

dayanışmanın sağlanması ve ekonomik fırsatların herkese açılması ilkesi çerçevesinde bu durum ciddi sorunlar yaratmaktadır.

Asya Krizi ortaya çıktığında ASEAN sorunu çözecek önemli bir rol oynamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli neden hem ekonomik hem de güvenlik yönünden birliğe üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları çözecek, üye ülkelerin kendi ülkelerinde ortaya çıkabilecek sorunları önceden tahmin etmek için izleyecek ve sınır sorunlarını içeren krizlerin ortaya çıkmasında sorunları çözebilecek merkez kuruluş olmamasıdır (Eaton ve Stubbs, 2006; 137).

Yukarıda sayılan olumsuz özelliklerine karşılık ASEAN ülkeleri özellikle dış ekonomik ilişkilerde başarılıdırlar. Eski Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın 2000 yılında Endonezya'daki konuşmasında belirttiği gibi *"ASEAN günümüzde hem bölge içerisinde hem de bölge dışında çok önemli bir işleve sahiptir. Bölgesel güvenlik yönetimiyle, konsensüsün sağlanmasıyla ve ASEAN yöntemi olarak adlandırılan sessiz diplomasi yöntemiyle giderek önemli bir bölgesel iş birliği olmuştur"* (He, 2006; 189). ASEAN ülkeleri birlik kurulduktan sonra ekonomi politikalarının uygulanmasında, bölgesel iş birliğini geliştirici çabaların desteklenmesi ve küresel ekonomi, siyasal, stratejik sorunlara ortak yaklaşım gösterme konusunda uyum içerisindedirler (Hill, 1994; 832-833). ASEAN ülkeleri ASEAN'ı birlik içerisinde uyguladıkları politikalar ve üye ülkelerle olan ilişkilerinde güç dengesini sağlamak için kullanılmaktadırlar (He, 2006; 196). Ayrıca ASEAN birlik içerisindeki ülkelerin uluslararası siyasal ve ekonomik ilişkilerde her ülkenin tek başına olduğunda pazarlık güçlerinin düşük olmasından kaynaklanan maliyetleri en aza indirmektedir (Schiff ve Winters, 2003; 204).

Afrika'da oluşan ekonomik entegrasyon hareketlerinin siyasal zorlukları ve birçok engeli vardır. Entegrasyon içerisine giren ülkelerin siyasal ve yönetsel sorumluluklara sahip olmaları gerekir. Ancak bu ilke Afrika kıtasındaki hemen hemen hiçbir ülkede yoktur. Birçok Afrika ülkesi ulusal egemenliğinin bazı şartlarını bir üst kuruma devretmede ve ekonomi politikaları üzerindeki denetimlerinden fedakârlık etmede gönülsüz davranmaktadır. Bir başka sorun da entegrasyon içerisindeki ülkelerin, bütünleşmeden sonra kısa dönemli maliyetlere katlanmaları gerekirken entegrasyondan elde edilecek faydaların uzun dönemli ve belirsiz olmasıdır. Tüm bu olumsuzluklara karşın Afrika ülkeleri istikrarlı bir kalkınma sürecine sahip olmak için uğraş vermektedirler. Ülkeler kalkınma süreçlerine yardımcı olacağı ve ekonomilerini yeniden canlandırıp düzenleyeceği düşüncesiyle bölge içerisinde entegrasyonların oluşturulmasına önem vermektedirler (Estiphanos, 2000; 7).

Afrika ülkelerinde 80'ler süresince entegrasyon hareketlerinin başarılı olamamasının nedenlerinden bir diğeri de bölge içerisindeki ülkelerin baskıcı özellikteki siyasal yapılarından dolayı üye ülke vatandaşlarının ekonomik entegrasyon anlaşmalarının yapılacağı dönemde aktif rol almalarının

engellenmesidir. Böylece güçlü bölgesel entegrasyonların oluşmasının itici gücü olan bireyler ve işletmeler süreçten çıkarılmıştır (monyoncho, 2005; 101). Uyumlaştırma politikaları, tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması ve yönetimle ilgili engellerin azaltılması bölge içi ticaretin artırılması için önceliklidir. COMESA'da bölge içi ticaret iddialı olmasa bile, politikaların uyumlaştırılması sanayinin, yatırımların ve girişimciliğin büyümesi için gerekli olan gücü sağlayacaktır (Akombe, 2005; 124). COMESA ülkelerinin çoğunun bölgeselleşmelerini dünya ticaretine açık hale getirebilmek için mücadele etmeleri gereken birçok konu vardır. Entegrasyon içerisinde yer alan ülkelerin çoğunun ticaret üzerine konulan vergilerden elde ettikleri vergi gelirleri toplam kamu gelirlerinin % 10'undan daha düşüktür. Ayrıca COMESA içerisinde yer alan ülkelerden bir kısmı dünya ticaretine karşı korumacı politikalar izlerken bir kısım ise dünyayla entegre olmada çok üst basamaklarda yer almaktadır. Bu çerçevede birlik içerisinde dış ticarete uygulanan tarife oranlarının uyumlaştırılması çok önemli düzenleyici kuralların ortaya konulmasını gerektirmektedir. Yapılacak düzenlemelerin risklere sahip olması ülkeleri açık ticaretten çok korumacı politikalara yönlendirmektedir (Khandelwal, 2004; 5).

Ekonomik Özgürlükler İndeksine göre COMESA içerisinde en yüksek GSYİH oranına sahip olan Mısır ekonomik özgürlüklerin kısıtlandığı bir ülke olarak gözükmektedir. Bölge içerisinde yer alan Mairutus bölge içerisinde en fazla ekonomik özgürlüklere sahip olan ülke olarak gözükmektedir. Ancak İndekste Mairutus orta dereceli özgürlüklere sahip ülke olarak değerlendirilmektedir**.

4. Kutuplaşma Teorisi, Teknik Bilgi ve Entegrasyon Üzerine Etkisi

Ekonomik entegrasyonda başarı sağlayabilme koşullarından en önemlisi, entegrasyon içerisindeki ülkelerin birbirine benzer gelişmişlik düzeyine sahip olmalarıdır. Farklı gelişme düzeyine sahip olan ülkeler bütünleşme sürecine girdiklerinde taraflar arasındaki gelişme düzeyi farklılığı mal ve faktör hareketliliğinin serbestleşmesinden dolayı daha da artar. Bu durum zengin ülkelerin daha da zenginleşmesine fakir ülkelerin ise daha fakirleşmesine neden olacaktır. Diğer taraftan, sermaye birikiminde daha ileri düzeyde olan ülkeler entegrasyona gittiğinde bu faktörlerde geri olan ülkelerin ekonomik gelişme düzeyinde daha da geri kalmasına neden olurlar. Oluşacak bu durumun temel nedeni azgelişmiş ülkelerin rekabet edebilme gücünün zayıf olmasıdır. Ayrıca emek ve sermaye azgelişmiş ülkeden gelişmiş ülkeye doğru hareket edecektir. Böylece göç edilen ülkenin kalkınma hızı artarken göç veren ülkenin kalkınma hızı düşmeye başlayacaktır. Kalkınma hızında meydana gelen açıklık nedeniyle bütünleşme süreci tehlikeye girecektir (Bayraktutan, 2004; 51-52). Sermaye hareketleri ve ticaret kümülatif sürecin düştüğü bölgelerden ziyade bu sürecin geliştiği ve arttığı bölgelerde yoğunlaşır. Her iki sürecinin birbirine etkileri

---

** Bilgiler <http://www.heritage.org/index/countries.cfm> adresinden alınmıştır .

negatif yönde olacaktır. Eğer ikinci sürecin olumlu sonuçları varsa ilk sürecin etkileri olumsuz olacaktır. (Myrdal, 1957; 27). Büyümenin merkezlerinde artan talep yatırımları teşvik edecektir. Bu yatırımlarda gelir ve talebi artıracak ve ikinci bir yatırım devri başlayacak ve bu şekilde devam edecektir. Tasarruflar daha yüksek bir gelirin sonucu olarak artacaktır; fakat sermaye arzı sürekli artan bir taleple karşılaşacağından yatırımları gecikmeli olarak takip edecektir. Ekonomik gelişmenin yavaş olduğu diğer bölgelerde ise, tasarruf oranı gelirler kadar düşük olduğu için yatırım yapmak için ihtiyaç duyulan sermaye talebi de düşük olacaktır (Myrdal, 1957; 28).

Ekonomik entegrasyondan elde edilecek en önemli ekonomik fayda yüksek verimliliktir. Geniş bir pazarla birlikte oluşan serbest rekabet ortamı daha etkin olan işletmelerin genişlemesine izin verirken verimli olmayan işletmelerin pazardan çıkmalarına sebep olmaktadır. Bu durum aynı zamanda entegrasyon içerisindeki her bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu üretimde uzmanlaşmasını sağlayan işbölümünün daha rasyonel hale gelmesine yol açmaktadır. (Myrdal, 1956; 60). Entegrasyonun en önemli sonuçları; ülkeler arasında verimliliğin yeniden tahsis edilmesi, geniş bir bölgede sermaye ve emek kaynaklarının hareketliliğinin sağlanması ve tarım sektöründe verimsiz üretilen ürünlerin ortadan kaldırılarak yeni yatırımların bölgeye gelmesidir (Myrdal, 1956; 61). Buna karşılık iş gücünün hareket serbestisine sahip olmadığı ve sermaye kaynaklarının kıt ve ulusal sınırların içerisinde korunduğu ülkelerde, ekonomik entegrasyona giden ülkeler için verimli kazanç elde edilmesinin koşulu olan endüstrinin uluslararası yeniden tahsisi sınırlanmış olmaktadır (Myrdal, 1956; 62).

Myrdal ekonomik kalkınma sürecinde teknik bilginin etkisini dört kategoride toplamıştır. Birinci kategoride evrimleşen kültürün dinamik bir unsuru olarak teknoloji, sosyal organizasyonlarda yenilikler ve keşifler şeklindeki ekonomik üretimde meydana gelen yeni teknikleri kapsamaktadır. İkinci kategoride yeni tekniklerin icat edilmesinde doğal kaynakları ve değer yargılarını kapsayan çevresel geçişlilik yer almaktadır. Üçüncü kategoride yeni teknikler ve bunların bir araya getirilmesiyle teknolojinin oluşumunu sağlayan maddi ve manevi kültürel değerler yer almaktadır. Son ve dördüncü kategoride teknik bilgideki gelişmeler, teknolojiye ve kültürde ilerlemelerin meydana gelmesiyle oluşan çevresel dönüşüm ve birikim yer almaktadır (Brinkman, 1981; 407-408).

Gelişmiş ülkelerden elde edilecek bilgi az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarında önemli bir yer işgal eder. Fakat elde edilen bilgiye dayalı dönüşüm mekanik bir şey değildir. “*Bilgi mal ticareti gibi sandıklarda ithal edilemez*”. Bilginin elde edilmesinde diğer ülkelerde neler olduğunu takip eden ve elde edilen bilgileri kendi ülke koşullarına uyarlayan verimli araştırma kurumları olmalıdır. Araştırma kuruluşları bütün alanlarda büyük ölçekli araştırmalar yapmalıdır. Ancak yapılan araştırmalar sadece siyasal yöntemleri ve sosyal reformları veya endüstriyel teknikleri, işletme yönetimi ya da kamu yönetimi yöntemlerinin aynısını kendi ülkelerine uygulamak yönünde olmamalıdır. Eğer diğer ülkelerde

uygulanen yöntemler kopya edilirse yeni teknikler ülke şartlarına uyum sağlayamayabilir; hatta bazı durumlarda ekonomik kalkınmayı ve entegrasyonu olumsuz yönde etkiler. Dolayısıyla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üniversite düzeyinde araştırma enstitüleri kurmalı ve bütün bilimlerde ülke insanlarının yoğun bir şekilde çalışmalarını sağlamalıdır (Myrdal, 1956; 215).

ASEAN ülkeleri Myrdal'ın ekonomik kalkınmada birinci kategoride gösterdiği teknik bilgiyi 1960-1970 yılları arasında tarım sektöründe kullanmışlardır. Tarımda teknolojinin kullanılması ile elde edilen verim artışıyla tarımdaki modernizasyon ile tarım sektöründe kalkınmayı sağlamışlardır. Tarım daha ticarileşmiş, emek yoğun yapılan üretim yöntemleri çok hızlı bir şekilde azaltılmış ve arazilerde toplulaştırmalar yapılmıştır. Tarım sektöründen elde ettikleri gelirleri kalkınmanın finansmanında kullanmışlar ve bundan dolayı tarım sektöründe meydan gelen üretim artışının vergilendirilmesine odaklanılmıştır. Ayrıca hükümetler tarım ve diğer sektörler arasında kaynakların tahsisinde düzenleyici politikalar aracılığıyla müdahale etmişlerdir (Hill, 834-836). Sanayi ve hizmetler sektörünün GSYİH içerisindeki toplamı birliğin gelişmişlik düzeyini göstermesi açısından önemlidir. Sanayi sektörünün gelişimi konusunda çok büyük entelektüel ilgi olmuştur. Sanayinin kalkınması konusunda tartışmalarda ihracat odaklı büyüme, hızlı yapısal değişim, teknolojinin elde edilmesi ve gelişmesi ile yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi konularında uyum vardır. Tarihi ve coğrafi konum bölgenin sanayileşmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bölge içerisinde Singapur ve Malezya, Filipinler ve Endonezya'nın tersine ekonomik kalkınmalarında hem siyasal hem de ekonomik performanslarında bir sürekliliğe sahiptirler. Singapur ve Malezya'da hükümetler ticaret hadlerinin düzenlenmesinde kısıtlayıcı politikaları tercih etmemişler ve sanayilerini ihracat odaklı olarak geliştirmişlerdir. Diğer taraftan işgücü hareketliliğinin artması, uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ile ulaşım ve telekomünikasyondaki devrimler hizmetler sektörünün uluslararasılaşmasına yardım etmiştir. Bankacılık, sigortacılık, turizm, işletme ve personel hizmetleri ticareti bölge içerisinde artarak devam etmektedir (Hill, 1994; 842-843). ASEAN ülkelerini Gayri Safi Yurt İçi Hasıla yönünden karşılaştıracak olursak aralarında önemli farklar olduğu ortaya çıkmaktadır. **Tablo 1**'deki 2006 yılı verilerine göre en yüksek GSYİH'ye sahip Endonezya ile en düşük GSYİH'ye sahip Laos arasında neredeyse % 100 fark bulunmaktadır. Diğer taraftan 1997 yılındaki Asya Krizi'nden sonra her ülkenin GSYİH'si küçülmüştür. Birlik içerisindeki ülkeler 1997 yılındaki GSYİH miktarlarına ancak 2003 yılında ulaşabilmişlerdir. Bölge içerisinde kişi başına 29.917 dolar ile en yüksek kişi başına gelire sahip olan Singapur bölge içerisine gelen yabancı sermaye yatırımlarının % 20'sini ülkesine çekmektedir. En düşük gelirli ülkelerden biri olan Laos ise en düşük doğrudan yabancı sermaye oranına sahiptir. Myrdal'ın Kutuplaşma Teorisi'nde belirttiği gibi "en yüksek yatırımı geliri en yüksek olan ülke" çekmektedir (Myrdal, 1957; 28).

Sektörler bazında ASEAN ülkelerine baktığımızda ASEAN'ı kuran ilk beş ülkenin tarım sektörünün GSYİH'deki çok düşük düzeydedir. Sanayi ve hizmetler sektörünün payı sürekli artış göstermiştir. Sanayi sektörünün GSYİH içerisindeki payı ortalama olarak %38'dir. Hizmetler sektörünün birlik içerisindeki payı ise ortalama olarak % 43'tür. ASEAN içerisinde yer alan ülkelerin her birinin kişi başına geliri, ekonomik yapıları, sahip oldukları doğal kaynakları, uluslararası ilişkilerde odaklandıkları politikalar, tarih ve siyasal organizasyonları birbirinden farklılıklar göstermektedir. Diğer taraftan bu ülkelerde kamu yönetimleri sık sık ekonomideki gelişmelere bağlı olarak ekonomiye müdahale etmektedir. Ekonomide ve yönetimde sahip oldukları bu yapı ASEAN'ın gelişen ekonomilerinin en büyük özelliğidir (Hill, 833).

Yabancı sermayenin bölge içerisindeki ülkelere akışı uluslararası pazarlarda pazarlık güçlerinin artmasına ve bölgenin teknolojik açıdan kalkınmasına çok büyük katkıda bulunmuştur (Hill, 840-841). Ayrıca bölge içerisine yatırım yabancı sermayenin artmasından sonra ASEAN ülkeleri, özellikle Japonya ve yeni sanayileşen ülkelerin uyguladıkları döviz kurunu revalüe eden politikalara cevap verebilmek için ekonomilerini yeniden organize etmek zorunda kalmışlardır. Bölgeye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları tarım ve hizmetler gibi sektörler girişin engellenmiş olmasından dolayı imalat sanayinde yoğunlaşmıştır (Hill, 838-839-840).

COMESA ülkeleri ise ülke içerisindeki kaynakları verimsiz kullandıklarından yüksek kamu açıkları ile karşılaşmışlardır. Kamu harcamalarında meydana gelen artışlar, tarım sektöründen elde edilen gelirlerin üzerine yüksek vergiler konarak kapatılmaya çalışılmıştır. Tarım sektöründen toplanan vergilerle kamu açıklarının kapatılamamasının iki önemli etkisi olmuştur. Kamu açıklarını kapatmak için kamu borçlanmasına gidilmiş; böylece faiz oranları yükselmiş ve özel sektörün yapması gereken verimli yatırımların önü kapatılmıştır. Bütün bunların sonucunda 1980'lerin ortasında bölge içerisindeki ülkelerde kişi başına düşen gelir düşmüş, sürdürülemez ödemeler dengesi açıklarıyla ve kontrol edilemeyen enflasyon oranlarıyla karşılaşmıştır (Weeks, 1996; 100). **Tablo 3**'teki enflasyon verilerine baktığımızda bölge içerisindeki ülkelerin enflasyon oranlarında 2006 yılında % 1017 enflasyon oranına sahip Zimbabwe dışında belirgin iyileşme sağlanmıştır.

COMESA ülkelerinde en yüksek GSYİH oranına Mısır sahiptir. Ülkelerin GSYİH ve kişi başına düşen gelirlerini karşılaştığımızda ASEAN ülkelerinde olduğu gibi büyük farkların olduğu görülmektedir. **Tablo 3**'te yer alan GSYİH verilerine göre Mısır ülkenin 127 milyar dolar ile bölgenin en yüksek GSYİH'sine sahip ülkesi iken Comoros'un GSYİH'si 400 milyon dolardır. Kişi başına düşen gelir düzeyinde Seyşel Adaları 9051 dolar ile en yüksek orana sahipken Burundi'nin kişi başına düşen geliri 119 dolardır. Sektörler bazında bakacak olursak COMESA içerisindeki ülkelerde tarım üretimi önemli yer tutmaktadır. 2005 yılı Dünya Bankası rakamlarına göre Comoros'ta tarım sektörünün GSYİH içerisindeki payı % 51'dir. Ancak birlik içerisindeki

ülkelerin tarım sektöründe sahip oldukları pay yıldan yıla azalmaktadır. Sanayi sektörünün birlik içerisinde ortalaması GSYİH'nin % 23'ü düzeyindedir. Hizmetler sektörünün ağırlığı ise çok yüksek düzeylerde bulunmaktadır. Ancak 2004 yılında geçilen Gümrük Birliği aşamasından sonra her ülkenin GSYİH'sinde artışlar olduğu görülmektedir. Bölge içine gelen doğrudan yabancı sermaye miktarlarında Sudan dışındaki ülkelerde istikrarsız bir seyir görülmektedir. 2004 yılında oluşturulan Gümrük Birliği'nden sonra yabancı sermaye miktarı yine yükselmeye başlamıştır. COMESA içerisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları Mısır ve Sudan'da ağırlık kazanmıştır. Yabancı sermaye yatırımları bu bölge içerisinde ASEAN'da olduğu gibi gelişme düzeyi en yüksek olan ülkelerde toplanmıştır. **Tablo 3**'te görüldüğü gibi COMESA ülkelerinin bölge içinden yapmış oldukları ithalat ve ihracatlarında Afrika dışındaki ülkeler daha çok yer kaplamaktadır. Diğer kalkınan ve büyüyen ülkelerin oluşturduğu birliklerle kıyaslamak istersek bölge içi ticaret diğer entegrasyonlara göre daha az olmaktadır. (Carmignani, 2005; 230).

2006 yılı rakamlarına göre Libya dışındaki ülkeler yüksek cari işlemler açıklarına sahiptirler. Bölge içerisindeki ithalat ve ihracat oranlarında ise 2006 yılında 2005 yılına göre artışlar vardır. Bölge içi ticaretin arttığını gözlenmektedir. Ülkelerin bölge içi ülkelerle yapmış oldukları dış ticaret 2005 yılı rakamlarına göre toplam dış ticaretlerinin %5'ine denk gelmektedir. Bu durum bölge içerisindeki ülkelerin halen bölge dışındaki ülkelerle daha fazla ticaret yaptığını göstermektedir. Aynı durumla ASEAN içerisinde de karşılaşılmaktadır. **Tablo 2**'de belirtildiği üzere ASEAN'ın özellikle kurucu ülkelerinin (Endonezya, Malezya, Tayland ve Singapur) bölge dışından yapmış oldukları ithalat ve bölge dışına yapmış oldukları ihracatları bölge içerisindekinden daha yüksektir. Her iki bölgenin de bölge dışı ile olan dış ticaretlerinin bu kadar yüksek olması bölgeselleşmenin küreselleşmeyi engelleyici bir rol oynamadığını göstermektedir.

SONUÇ

Ekonomik ve teknolojik gelişmelerde meydana gelen ilerlemelerle artan küreselleşme ülkeler arasındaki sorunlara çatışmacı değil; teknolojik, parasal ve hukuksal çözümler bulunmasını gerektirmektedir. Ekonomik entegrasyonlar parasal ve hukuksal diyalogun sağlanmasında önemli bir yer tutmaktadır. ASEAN ülkelerinin Myrdal'ın kalkınma için çok önemli gördüğü teknik bilginin kullanılması sayesinde göstermiş oldukları ilerlemeler devam etmektedir. Gelişmiş bir ekonominin özellikleri arasında gösterilen sanayi ve hizmetler sektörünün payı ekonomi içerisinde hızla artmaktadır. COMESA ülkeleri ise ekonomilerindeki tarım sektörünün ağırlığını azaltmaları gerekmektedir. Ekonomik istikrarsızlıklar bu bölgenin gelişim sağlamasındaki en büyük engeldir. Bölge içerisindeki ülkelerin birçoğu Yüksek Borçlu Fakir Ülkeler arasında gözükmektedir. ASEAN ve COMESA içerisindeki ülkelerin arasında ciddi ekonomik gelişme farklılıkları bulunmaktadır. Bundan dolayı Myrdal'ın Kutuplaşma Teorisi ile her iki bölgede de karşılaşılmaktadır. İlk

olarak bölgelerinde siyasal istikrarı sağlamak ve aralarındaki çatışmaları önlemek amaçlı kurulan ASEAN ve COMESA entegrasyonları daha sonraları ekonomik amaçları ön plana almaya başlamıştır. Ancak Myrdal'ın bir entegrasyonun en önemli başarı şartlarından olarak gördüğü ulusal bütünleşme konusunda her iki birlik içerisinde ciddi sorunlar bulunmaktadır. Diğer taraftan her iki birlik içerisindeki bazı ülkelerin birbirleriyle olan sorunları bölgesel bütünleşmenin sağlanmasını engellemektedir. Ancak bu sorunlara karşılık özellikle ASEAN ülkeleri bölgenin ekonomik olarak gelişmiş ülkeleri olan Japonya, Güney Kore ve Çin ile ticari birliktelik içerisinde girmeleri entegrasyonun önemini arttırmaktadır. Her iki bölgenin de ithalat ve ihracatlarında bölge dışı ülkelerin önemli yer tutması bölgeselleşmelerin küreselleşmeyi engellemediğini göstermektedir.

Tablo 1: ASEAN ülkeleri seçilmiş makroekonomik veriler I

Ülke	Yıl	GSYİH (milyon \$)*		GSYİH artış(%)*		Kişi Başına Düşen GSYİH(\$)*	Enflasyon (TÜFE,%)*		cari işlemler dengesi (%GSYİH)*		İhracat Miktarı (Milyon \$)**		İthalat Miktarı (Milyon \$)**		İşsizlik (%)**		
		2005	2006	2005	2006		2005	2006	2005	2006	2002	2003	2002	2003	2002	2003	
Brunei		9,53	11,44	0,4	3,8	25754	30298	1,1	0,5	56	58,7	2,690.9	3,211.1	2,690.9	3,211.1	4,6	N/A
Kamboçya		6,23	7,10	13,4	9,5	450	503	5,8	4,8	-4,3	-4,8	1,916.1	2,115.7	1,916.1	2,115.7	N/A	N/A
Endonezya		286,96	364,24	5,7	5,5	1309	1640	10,5	13,1	0,1	2,7	57,158.8	61,058.2	57,158.8	61,058.2	9,1	9,5
Laos		2,89	3,44	7,1	7,6	487	567	7,2	6,8	-19,9	-13,4	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
Malezya		130,84	150,92	5,2	5,9	5042	5718	3	3,6	15,2	15,8	93,277.2	99,377.6	93,277.2	99,377.6	3,5	3,6
Myanmar		12,15	13,00	13,2	7	219	230	10,1	26,3	4	4,1	2,452.2	4,463.8	2,452.2	4,463.8	N/A	N/A
Filipinler		98,37	116,93	5	5,4	1154	1345	7,6	6,2	2	2,9	35,208.2	36,231.2	35,208.2	36,231.2	10,2	10,2
Tayland		176,22	206,26	4,5	5	2707	3136	4,5	4,6	-4,5	1,6	66,108.2	80,450.1	66,108.2	80,450.1	1,8	1,8
Vietnam		53,05	61,00	8,4	8,2	638	723	8,3	7,5	0,4	0,3	N/A	N/A	N/A	N/A	6	2,3
Singapur		116,70	132,16	6,6	7,9	26879	29917	0,5	1	24,5	27,5	125,042.7	143,483.3	125,042.7	143,483.3	4,3	4,6

Tablo 2: ASEAN ülkeleri seçilmiş makroekonomik veriler II

	ASEAN dışı ihracat miktarı (milyon \$)**		ASEAN içi ihracat miktarı (milyon \$)**		ASEAN dışı ithalat miktarı (milyon \$)**		ASEAN içi ithalat miktarı (milyon \$)**		Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye(Milyon \$)**		ASEAN içindeki sermaye yatırımlarının oransal dağılımı**	
	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003
Brunei	2,006.7	2,578.2	684.2	632.9	972.9	735.1	627.5	616.9	1,035	3,123	0.60	1.78
Kamboçya	1,824.2	2,014.2	91.9	101.5	1,066.8	1,211.5	598.0	1,694.9	145	87	-	-
Endonezya	47,225.3	50,332.9	9,933.5	10,725.4	24,293.3	24,520.4	6,995.5	8,030.3	145	-596	37.58	18.56
Laos									25	19	0.22	0.14
Malezya	71,150.1	72,746.9	22,127.1	26,630.8	61,552.7	65,761.6	17,245.2	14,329.5	3,203	2,473	0.00	12.14
Myanmar	1,230.9	1,403.6	1,221.3	3,060.2	927.3	875.4	1,190.8	967.8	191	128	0.71	1.38
Filipinler	29,678.5	29,649.5	5,529.7	6,581.7	28,034.4	31,098.4	5,542.0	6,398.1	1,111	319	1.07	8.46
Tayland	53,267.8	64,306.2	12,840.4	16,143.9	53,046.8	64,060.0	9,683.1	11,699.4	5,73	11,431	19.81	20.30
Vietnam									947	1,869	34.38	32.38
Singapur	91,080.1	107,640.4	33,962.6	35,842.9	85,894.9	96,234.9	30,441.4	31,085.7	1.2	1,45	5.63	4.85

(*) IMF, World Economic Outlook Database, April 2007 (**)ASEAN Statistical Yearbook, 2004

Tablo 3: COMESA ülkeleri seçilmiş makroekonomik veriler.

Ülke	Yıl	GSYİH (milyar \$)*		GSYİH artış (%)**		Kişi Başına Düşen GSYİH (\$)*		Enflasyon (TÜFE,%)*		cari işlemler dengesi (%GSYİH)*		İhracat Artış Oranı (%)**		İthalat Artış Oranı (%)**		COMESA içi İhracat(mil \$)***		COMESA içi İthalat(milyar \$)***		Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye (bin\$)****	
		2005	2006	2005	2006	2005	2006	2005	2006	2005	2006	2005	2006	2005	2006	2005	2006	2005	2006	2003	2004
Burundi		0,801	0,908	0,9	5,1	107	119	13,4	2,8	-10,4	-13,6	N/A	N/A	N/A	N/A	14,5	23,4	53,9	68,3	5	3000
Comoros		0,388	0,402	4,2	1,2	633	642	3	3,4	-3,4	-5,5	19,9	2,8	2,1	11,1	0,1	0,7	6,6	15,2	1000	2000
Kongo D.C		7,096	8,543	6,5	5,1	123	144	21,4	13,2	-10	-7,5	20,1	8,8	26,4	17,6	38,8	18,7	188,2	470,4	158000	0
Cibuti		0,709	0,768	3,2	4,5	973	1028	3,1	3,6	1,2	-8,9	-3,8	2,1	14,6	2	62,8	7,8	84,0	8,4	11400	33000
Mısır		89,794	107,38	4,5	6,8	1270	1489	8,8	4,2	3,2	0,8	25,3	22,5	17,2	23,8	431,4	505,7	298,5	266,4	237000	1253300
Eritre		0,961	1,16	4,8	2	973	1028	12,5	17,3	0,4	-2,1	-7,4	-0,1	-14,6	-1,2	11,6	2,6	15,5	10,8	22000	30000
Etiyopya		11,373	13,315	10,3	10,6	207	244	6,8	12,3	-8,6	-11,6	36,4	-2,5	19,5	23,4	95,0	100,0	192,1	391,1	465000	545100
Kenya		18,73	23,187	5,8	6	156	177	10,3	14,1	-3	-3,3	13,2	4,7	12,0	14,3	866,9	911,2	175,7	243,3	82000	46064
Libya		41,685	50,33	6,3	5,6	7121	8430	2	3,4	41,6	48,5	N/A	N/A	N/A	N/A	115,7	105,3	166,3	211,9	N/A	N/A
Madagaskar		5,034	5,489	4,6	4,7	282	299	18,4	10,8	-10,4	-8,9	1,5	8,1	24,8	18,5	20,2	22,1	101,4	71,7	13000	45000
Malavi		2,076	2,238	2,1	8,5	161	171	12,3	9	-16,2	-7,1	-3,0	20,2	-0,7	11,0	44,7	76,2	177,6	180,9	10000	16000
Mauritius		6,206	6,402	3	3,7	5011	5129	5,6	5,1	-3,5	-5,3	-2,0	5,7	-0,2	4,8	56,1	57,1	72,8	99,1	63000	13895
Ruanda		2,153	2,397	6	4,2	238	261	9,2	5,5	-3,2	-8,1	10,9	-2,2	10,1	16,5	28,7	36,2	141,0	336,9	5000	7660
Seşel Adaları		0,723	0,749	1,2	4,5	8899	9051	1	-0,5	-30,4	-23	4,2	11,3	8,0	32,9	0,6	0,5	21,0	23,7	58000	37447
Sudan		27,895	37,564	8,6	12,2	790	1037	8,5	7,2	-10,5	-14,5	14,0	13,0	N/A	N/A	57,8	73,7	477,1	642,8	1349000	1511070
Svaziland		2,609	2,637	2,3	2,1	2316	2301	4,8	5,1	1,6	0,7	1,1	6,0	1,3	6,3	106,4	106,4	0,3	0,3	N/A	N/A
Uganda		8,734	9,443	6,7	5,4	303	316	8	6,6	-2,1	-4,1	6,2	4,4	5,1	20,2	181,3	234,2	565,0	450,4	202000	221900
Zambia		7,271	10,942	5,2	6	627	922	18,3	9,1	-10	-0,4	12,6	12,3	10,9	20,6	328,0	140,6	246,4	253,4	172000	334000
Zimbabve		4,552	5,54	-5,3	-4,8	388	472	238	1017	-11,2	-3,9	1,7	-4,3	2,4	-3,1	166,1	343,9	61,3	50,2	30000	60000

* IMF, World Economic Outlook Database, 2007 ** WDI Online, World Development Outlooks, 2007 *** State of Integration in COMESA, Mayıs 2007

#Africa Development Bank Group, 2007

KAYNAKÇA

African Development Bank Group, (2007), Selected Statistics on African Countries 2007, http://www.afdb.org/pls/portal/docs/PAGE/ADB_ADMIN_PG/DOCUMENTS/STATISTICS/SELECTED%202007_WEB_0.PDF

Akombe, Roselyn Kwamboka, (2005), **Regional Integration and the Challenge of Economic Development: The Case of the Common Market for Eastern and Southern Africa (COMESA)**, New Jersey: A dissertation submitted to the Graduate School-Newark Rutgers, The State University of New Jersey in partial fulfillment of requirements for the degree of Doctor of philosophy.

Anestis, Irene Melanie, (2005), **Some Ingredients, Different Recipe: Explaining Variance in Regional Integration by Comparing the EU and ASEAN**. Montreal, Canada: Presented in Partial Fullfillment of the Requirements of the Degree of Master of Arts at Concordia University.

Association of Southeast Asian Nations (ASEAN), (2004), ASEAN Statistical Yearbook 2004, <http://www.aseansec.org/syb2004.htm>

Bayraktutan, Yusuf, (2004), **Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri Bölgeselleşme ve Küreselleşme**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bowles, Paul, (1997), ASEAN, AFTA and The New Regionalism, **Pacific Affairs**, 2(70), 219-233.

Braudel, Fernand, (1993), **Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV.-XVIII Yüz Yıllar Gündelik Hayatın Yapıları Cilt 1, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay**. İstanbul: Gece Yayınları.

Carmignani, Fabrizio, (2005), The Road to Regional in Africa: Macroeconomic Convergence and Performance in COMESA, **Journal of African Economies**, 2(15), 212- 250.

COMESA, (2007), State of İntegration in COMESA, Report of the Secretary to the 12th COMESA Summit, http://www.comesa.int/publications/Multi-language_content.2007-06-08.5926/en

Dabee, Bealasingh-Reddy, Mahinder, (2000), Regional Agreements in the Indian Ocean, **The World Economy**, 9 (23), 1149-1160.

Davutoğlu, Ahmet., (2004), **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**. İstanbul: Küre Yayınları .

Demir, Ömer., (1996), **Kurumcu İktisat**. İstanbul: Vadi Yayınları.

Eaton, Sarah-Stubbs, Richard, (2006), Is ASEAN Powerful? Neo-Realist versus Constructivist Approaches to Power in Southeast Asia, **The Pacific Review**, 2(19), 135-155.

Ertürk, Emin, (1998), **İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu İktisadi Birleşme Hareketleri (WTO-GATT, AB, ECO, KEİB, ICO, TİFTA, D-8)**. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım

Estiphanos, Girma, (2000), **An Analysis of the Effects of the Preferential Trade Area on Intra-Regional Trade of Eastern and Southern African States**. Washington D.C.: Howard University, A Dissertation Submitted to The Faculty of The Graduate School of Arts and Sciences.

Lipimile, George K., Gachuri, Elizabeth., (2005), Allocation of competences between national and regional competition authorities: the case of COMESA Philippe Brusick, Ana María Alvarez, Lucian Cernat (ed) **Competition Provisions in Regional Trade Agreements: How to Assure Development Gains**. UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT. http://www.unctad.org/en/docs/ditclp20051_en.pdf

Habermas, Jürgen, (2005), **Öteki olmak, ötekiyle yaşamak, siyaset kuramı yazıları. Çeviren: İlknur Aka**. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

He, Kai, (2006), Does ASEAN Matter? International Relations Theories, Institutional Realism, and ASEAN, **Asian Security**, 3 (2), 189-214.

Hill, Hal, (1994), ASEAN Economic Development: An Analytical Survey-The State of the Field, **The Journal of Asian Studies**, 3 (53), 832-866.

Hobsbawm, Eric, (2003), **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılikler Çağı Çeviri: Yavuz Alogan**. İstanbul: Sarmal Yayımcılık.

IMF, (2007), World Economic Outlook 2007.

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2007/01/pdf/text.pdf>

Kargı, Nihal-Karayılmazlar, Ekrem, (2005), Asya-Pasifik'te Bölgeselleşme Hareketleri: ABD ve Japonya'nın Bölgedeki Rolü ve Etkileri, Osman Küçükahmetoğlu, Hazma Çeştepe; Şevket Tüylüoğlu (ed.) **Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım**. Ankara: Ekin Kitabevi. 383-401.

Karluk, S. Rıdvan, (2002), **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**. İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Kasper, Wolfgang, (2007), **Ekonomik Özgürlük ve Gelişme Çeviren: Bahadır Akın**. Ankara: Liberte Yayınları.

Khandelwal, Padamja, (2007), COMESA and SADC: Prospects and Challenges for Regional Trade Integration, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp04227.pdf>:

Maurice Schiff, L. Alan Winters; *Regional Integration and Development*, World Bank, Washington D. C., 2003.

Mistry, Percy S., (2000), Africa's Record of Regional Co-operation and Integration, **African Affairs**, (99), 553-573.

Monyoncho, George Morara, (2005), **The Political Economy of Regionalism: Regional Integration Arrangements and Africa's Development – COMESA in a Comparative Context**. Ontario Canada: A Thesis Submitted to The Faculty of Graduate Studies and Research through The Department of Political Science.

Musila, Jacob Vanjala, (2005), The Intensity of Trade Creation and Trade Diversion in COMESA, ECCAS and ECOWAS: A Comparative Analysis, **Journal of African Economies**, 1 (14), 117-141.

Myrdal, Gunnar, (1959), **An International Economy**. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.

Myrdal, Gunnar, (1957), **Economic Theory and Under-Developed Regions**. London: Gerald Duckworth & Co. Ltd.

Page, John., Plaza, Sonia., (2006), Migration Remittances and Development: A Review of Global Evidence, **Journal of African Economies**, 2 (00), 245-336.

Patrick, Artus-André, Cartapanis-Florence, Legros, (2003) Towards a Macroeconomics of Exchange Rate Regimes, **Revue économique**, 5 (54), 905-912.

Paul, R. -Masson, Paul R., (2007), Currency Unions in Africa: Is the Trade Effect Substantial Enough to Justify their Formation?, <http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/10.1111/j.1467-9701.2007.01028.x>

Pomfret, Richard., (2007), Is Regionalism an Increasing Feature of the World Economy? **The World Economy**, 6 (30), 923-947.

Robert, J. R. Elliott., Kengo, Ikemoto., (2004), AFTA and the Asian Crisis: Help or Hindrance to ASEAN Intra-Regional Trade? **Asian Economic Journal**, 1 (18), 1-23.

Saygili, Mesut, (2005), **Essays on International Trade**, Washington D. C.: University of Washington a dissertation submitted partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy

Southwood-Smith, Diane., (2006), **Recommendation to Reformulate IMF and World Bank Policies in order to Restructure HIPC Debt and Reduce World Poverty**. New York: Submitted in Partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Business and Policy Studies.

The Heritage Foundation, (2007), 2007 Index of Economic Freedom, <http://www.heritage.org/index/countries.cfm>.

The World Bank Group, (2007), WDI Online World Development Indicators, <http://ddp-ext.worldbank.org/ext/DDPQQ/member.do?method=getMembers&userid=1&queryId=6>.

Wallerstein, Immanuel, (1998), **Jeopolitik ve Jeokültür, Çeviren: Mustafa Özel**. İstanbul: İz Yayıncılık.

Weeks, John., (1996), Regional Cooperation and Southern African Development, **Journal of Southern African Studies**, 1 (22) Special Issue State and Development, 99-117.